

DEMOKRATIJA U KRIZI

Sažetak

Demokratija kao ideja inspiriše ljude da naprave bolji sistem od onog kojeg imaju. Demokratija je kvalitetniji sistem od drugih autokratskih i manje demokratskih sistema i režima. Ljudi teže boljem, naprednijem i modernijem, maštaju o o boljem sistemu u kome će lakše živjeti i imati više demokratije i sloboda, te imati bolji standard i kvalitetnije uslove života, moći slobodno da se kreću i putuju. Ljudski je tragati i težiti boljem sistemu i odnosima u kojima će ljudi iskorijeniti diskriminaciju, ostvariti bolji standard, više posla, jednake šanse, ostvariti vladavinu prava, imati i uživati sve više slobode. Savremeni događaji u svijetu pokazuju da je demokratija u krizi. Pred demokratama je veliki izazov da to stanje poprave.

Ključne riječi: *demokratija, paradoks demokratije, tiranija većine, kriza demokratije*

Uvod

Problemi sa demokratijom i njenim razvojem prisutni su od ranije. Prolazila je kroz razne faze kriza, stagnacija i razvoja. Razni konflikti, sukobi i ratovi najviše štete nanose razvoju demokratije i ugrožavaju njen opstanak. *Kriza demokratije: o mogućnostima upravljanja demokratijama* je značajan izvještaj koji su još 1975. godine napisali Michel Crozier, Samuel P. Huntington i Joji Watanuki za Trilateralnu komisiju.

Kritičari ovog Izvještaja ¹su istakli da su mnogi članovi Trilateralne komisije kasnije imali uloge u Karterovoj administraciji i da su bili pod uticajem izvještaja. Konkretno, Zbignjev Bžežinski je govorio o tome. Noam Chomsky je često navodio Izvještaj kao primjer vrste neprijateljstva prema narodnoj demokratiji i taktike za njeno suzbijanje koju „liberalno“ krilo državno kapitalističke vladajuće elite“ ima tendenciju da favorizuje, za razliku od reakcionarnog krila.

Politička prava i građanske slobode širom svijeta pogoršale su se do najniže tačke u više od jedne decenije, produžujući period osnaženim autokratama, oslabljenim demokratijama i

¹ Izvještaj je iste godine ponovo objavljen kao knjiga u New York University Press-u. U izvještaju je promatrano političko stanje Sjedinjenih Država, Evrope i Japana, te se kaže da u Sjedinjenim Državama problemi upravljanja „proizlaze iz viška demokratije“ i stoga poziva na akcije „da se vrati prestiž i autoritet institucija centralne vlade“.

povlačenjem Sjedinjenih Država iz svoje vodeće uloge u globalnoj borbi za ljudsku slobodu. Demokratija se 2017. godine suočila sa ozbiljnijom krizom jer su njena osnovna načela – uključujući garancije slobodnih i poštenih izbora, prava manjina, slobodu štampe i vladavinu zakona, bila napadnuta širom svijeta. Dodatne probleme i novu krizu izazvali su ratovi u Ukrajini i Pojasu Gaze.

Govori se o više uzastopnih godina pada globalne slobode. Sjedinjene Države su se na neko vrijeme povukle iz svoje tradicionalne uloge šampiona i uzora demokratije usred sve bržeg pada američkih političkih prava i građanskih sloboda. U svijetu je globalni pad počeo 2006. godine, 113 zemalja je doživjelo pad, a samo 62 su doživjele neko poboljšanje.

Demokratija je u krizi. Vrijednosti koje promoviše, posebno pravo na izbor lidera na slobodnim i poštenim izborima, sloboda štampe i vladavina prava, bili su napadani i povlače se na globalnom nivou. Na kraju Hladnog rata, činilo se da je totalitarizam konačno pobijeđen i da je liberalna demokratija pobijedila u velikoj ideološkoj bitki 20. vijeka. Ipak, demokratija je danas ta koja je ponovo oslabljena. Države koje su prije deset godina izgledale kao uspješne demokratske priče klize u autoritarnu vlast. U međuvremenu, ***najmoćnije demokratije na svijetu*** zaglibljene su u problemima kod kuće, uključujući socijalne i ekonomske razlike, partijsku fragmentaciju, terorističke napade i priliv izbjeglica i migranata koji je zaoštrio saveze i povećao strah od „drugih“, različitih ljudi koji dolaze.

Izazovi unutar demokratskih država podstaknuli su uspon populističkih lidera koji se pozivaju na antimigrantsko raspoloženje i daju manji značaj osnovnim građanskim i političkim slobodama. *Desničarski populist* su dobili glasove i poslanička mjesta u Francuskoj, Holandiji, Njemačkoj i Austriji. Zabrinjavajuće je za budućnost, što mladi ljudi, koji malo znaju o borbi protiv fašizma i komunizma, kao da gube povjerenje i interesovanje za demokratski projekat. Sama ideja demokratije i njenog razvoja je kompromitovana među mnogima, a to doprinosi apatiji i apstinenciji na izborima.

Slabljenje i povlačenje demokratija u svijetu je dovoljno zabrinjavajuće. Postoji i *prezir prema demokratiji*. Demokratske vlade dozvoljavaju ljudima da pomognu u postavljanju pravila kojih se svi moraju pridržavati i da imaju pravo glasa u pravcu svog života i rada. Ovo podstiče šire poštovanje mira, fer igre i kompromisa. *Autokrate nameću proizvoljna pravila svojim građanima*, povećavajući zlostavljanja, diskriminaciju i radikalizaciju. Duga lista zabrinjavajućih događaja širom svijeta doprinijela je globalnom padu, ali je možda najupečatljivije bilo ubrzano povlačenje SAD-a iz svoje historijske posvećenosti promociji i podršci demokratiji. Snažan izazov autoritarnih režima utiče na važne promjene u svijetu.

Demokrati su shvatili da je zalaganje za prava drugih moralni imperativ i korisno za njih sve. Ratovi u Afganistanu, Iraku i globalna recesija, pa rat u Ukrajini i Pojasu Gaze uznemirili su javnost zbog velikog međunarodnog angažmana. Uočena veza između promocije demokratije s jedne strane i vojnih intervencija i finansijskih troškova s druge strane, imala je trajne posljedice. Savremene demokratije trebale bi nastaviti braniti demokratske ideale u svijetu i nastaviti promovisati demokratiju, gdje god je to moguće.

U 21. vijeku, sve je teže stvoriti i održati demokratske uslove u jednoj zemlji, a ignorisati ih u drugoj. Autokratski režimi u Rusiji i Kini jasno priznaju da za održavanje vlasti kod kuće moraju gušiti otvorenu debatu, progoniti disidente i ljude koji imaju drugačije mišljenje. Građani i lideri demokratija, *da bi održali svoje slobode, trebaju braniti prava svojih kolega u svim zemljama širom svijeta*. Savremena realnost globalizacije je da su naše sudbine širom svijeta međusobno povezane.

Demokratija je najveća prednost. Potrebno je i zajedništvo demokratskih država. Zajedno mogu postići više u stabilizaciji demokratije, vladavine prava i poštivanja ljudskih prava. Zajedno je mogu bolje promovisati i isticati njene prednosti.

Zašto je demokratija u krizi?

Prema demokratiji se ljudi različito odnose. Neki je vide kao dobar sistem, drugi kao dobru ideju, koja ih inspiriše, neki je vide kao stil života... Demokratija je bolja od drugih sistema i ima brojne prednosti. Međutim, nije je dobro nametati ni kao sistem a ni kao model. Demokratija se najbolje prihvata kroz obrazovni sistem. Poželjno je da se uči na svim nivoima obrazovanja. Kad se nameće, demokratija postaje odbojna za mnoge pojedince koji nemaju dužu demokratsku tradiciju i adekvatan demokratski ambijent.

Međutim, *ideja izvoza demokratije je zakazala*, ne samo u Afganistanu, već i šire, u Iraku, Libiji... Uprkos vladi koju podržava Zapad i koja je kontrolisala sve manju teritoriju, *Afganistan spada u zemlje sa najvećom korupcijom na svijetu*. Talibani su se vratiti na vlast. Status žena je izuzetno težak.

Američki predsjednik George Bush mlađi, poslije američke vojne intervencije u Iraku 2003. godine, nije htio samo da ukloni diktatora Saddama Husseina i da mu uzme njegovo (nepostojeće) oružje za masovno uništavanje, već i *da Iraku donese zapadne vrijednosti*. Niko danas ne tvrdi da je ta namjera makar približno urodila plodom. Irak je zemlja sa mnogo problema iz ratne prošlosti. Zapad Kinu nije htio promijeniti vojnom intervencijom, već trgovinom. Upravo u Njemačkoj se dugo vjerovalo da će povećana razmjena na kraju demokratizirati ogromnu zemlju i učiniti je boljim partnerom na svjetskoj političkoj pozornici.

Ovde je rezultat još skromniji. Kina se razvijala u suprotnom pravcu, postajući sve autoritarnija na unutrašnjem i sve agresivnija na spoljašnjem planu, već su mnoge zemlje počele oponašati taj model kao *suprotnost* zapadnom društvenom modelu. Prihvatanje ili oponašanje kineskog modela ne odgovara Zapadu. Međutim, Kina bar do sada nije napadala druge države i ne stavlja ih u izolaciju.

Biden neće intervenciju nekoliko generacija, misleći na Afganistan i Irak. Iz svega toga šta je rađeno moraju se izvući konsekvence. U Afganistanu se jednom postavilo pitanje da li NATO mora na neodređeno vrijeme obezbijediti postignuto. Na kraju su Amerikanci dali negativan odgovor i time iznudili povlačenje vojnih snaga svih svojih saveznika. Nije samo prethodni predsjednik Donald Trump htio da okonča taj „vječni rat“. I njegov nasljednik Joe Biden je u Kongresu rekao da intervencija nije zamišljena kao „višegeneracijski projekat“. Tako su dva veoma različita američka predsjednika pragmatično stavila do znanja da je vojni cilj suzbijanja terorizma postignut, te i da ih ostalo više mnogo ne interesuje. Posljedice i žrtve tih ratova su bile velike. Bila su ogromna razaranja a i cijene ratova su strašne. Sve je to bilo na štetu standarda stanovnika i onih koji pune budžet.

Podsticati dobru vladavinu

Njemačka je polagala nadu u finansijske podsticaje kako bi se u Afganistanu i ubuduće obezbijedilo željeno ponašanje. Pomoć u poslijeratnom razvoju je pružena samo onoliko koliko je bilo napretka u izgradnji mira, u *očuvanju demokratije i vladavine prava*, u *suzbijanju korupcije i poštovanju ljudskih prava*. Takvi uslovi su postavljeni, ali ne treba gajiti iluzije i velika očekivanja. Jer sa zapadnim vrijednostima, probleme ima i relativno moderno orijentisana nova vlada u Afganistanu. *Povezivanje razvojne pomoći s dobrom vladavinom je metoda* koju njemačka vlada u međuvremenu primjenjuje širom svijeta. To je mnogo bolje nego davati novac državama bez postavljanja pitanja. Ali trebalo bi da Zapad, najkasnije poslije Afganistana, bude izliječen od naivne zamisli da može vojnim sredstvima sopstveni sistem u potpunosti eksportovati u druge zemlje.

Dakle, ne može se drugim zemljama nametati zapadni politički sistem i vrijednosni sistem. To bi se moglo nazvati nametanjem sistema ili modela. Drugi ljudi, narodi i države ne vole da im se nameće model života, rada, organizovanja, politički sistem, model, etika, moral i stil života... Prednost dajemo učenju demokratije i ljudskih prava već u porodici, cjelokupnom obrazovanju, formalnom i neformalnom, kroz nevladine organizacije, medije i civilno društvo.

Istraživanja pokazuju da je došlo do pada demokratije u svijetu. Za takvo stanje, mnogi okrivljuju pandemiju koronavirusa i rat u Ukrajini i naročito u Pojasu Gaze. Mnoge države su iskoristile svjetske krize i izazove za ograničavanje sloboda svojim stanovnicima. Političke i ekonomske elite postale su glavni pokretači autokratije u svijetu. Talas populista uticao je na demokratiju i demokratske procese širom svijeta. Autokratske države su koristile pandemiju kao izgovor za povećanje represije i manipulacije svojim stanovništvom.

Postoje defektne demokratije u jugoistočnoj Evropi i svijetu. Zabrinjavajuće je da su mnoge prethodno dobro etablirane demokratije skliznule u kategoriju „defektnih demokratija“, kao što su Indija, kao najveća demokratska država u svijetu, ili Filipini.

I talasi populista utiču na demokratiju i demokratske procese. Oni kojima prijeti siromaštvo, glad i socijalna isključenost, a ne vide napredak kroz demokratske procese, često su zaslijepljeni populističkim alternativama ili desnicom.

Represija je bila u sjeni pandemije. Pandemija korone je donijela daljnja ograničenja političkih i građanskih prava u mnogim zemljama. U većini slučajeva te mjere su bile umjerene, vremenski ograničene, a što se demokratskih država tiče, legalizovane kroz parlament. Izuzetke vidimo u populističkim režimima sa autoritarnim obilježjima poput Filipina ili Mađarske, odnosno u *autokratijama* poput *Azerbejdžana*, *Kambodže* ili *Venecuele*. Te zemlje su pandemiju koristile kao izgovor za povećanje represije. U *razvijenim autokratijama* kao što je Kina, *opseg digitalnog nadzora* se znatno povećao. Usprkos svjetskom trendu prema autokratiji. Na globalnom nivou većina ljudi čezne za slobodom i mogućnosti aktivnog učestvovanja. Nadati se da neće doći do daljeg pada građanskog angažmana. To se vidi u hrabrim protestima za slobodne izbore u Bjelorusiji, u solidarnosti civilnog društva u Libanu, borbi protiv vojne vlasti u Sudanu ili na primjeru protesta protiv državnog udara (puča) u Mianmaru. Tu su i protesti u Iranu zbog ubistva djevojke u zatvoru. Ljudi idu na demonstracije i rizikuju svoje živote za bolje društvo. Oni su

² <https://www.dw.com/bs/avganistan-kraj-sna-o-izvozu-demokratije/a-58119412>

heroji, posljednji i najtvrdi bastion u globalnoj borbi protiv autokratije³, odnosno odbrani demokratije. To se vidi u borbi Palestinaca i protesta protiv rata i genocida u Pojasu Gaze. Tu se vidi odnos vlasti i političkih elita na savremene izazove. Nedostaje dobrih lidera, iskrenih demokrata i humanizma koji je zapostavljen.

Iznevjerena obećanja

Za Amnesty International je 2021. godine bila mračna godina s iznevjerenim nadama, i sve većom moći digitalne tehnologije. Civilno društvo je sve više pod pritiskom. U posljednjih nekoliko godina je bilo mnogo obećanja i nadanja. Realnost je izgledala potpuno drugačije. Organizacija svake godine posmatra razvoj situacije u 154 zemlje i u globalnoj analizi ističe najvažnije trendove po pitanju ljudskih i građanskih prava. Postojala je nada da će ljudi širom svijeta „fer izaći iz pandemije“. Međutim, posebno su bogate zemlje poput Norveške, Njemačke i Švajcarske spriječile široku proizvodnju i distribuciju vakcina⁴.

Međutim, u vrijeme pandemije nije samo nedostatak vakcina doveo do razočarenja. Istraživanja pokazuju da su mnoge vlade koristile pandemiju kako bi izvršile pritisak i ograničile djelovanje opozicije i struktura civilnog društva, odnosno kako bi ih dovela pod kontrolu. To važi za sve regije, i to je jedan od razloga zašto je to naglašeno u globalnoj analizi. Neke vlade su ciljano koristile pandemiju kao izgovor za ograničavanje slobode izražavanja. Primjeri zemalja u kojima su protesti prekinuti i u kojima su aktivisti za zaštitu ljudskih prava bili u opasnosti su: *Kambodža, Ruska Federacija, Kina* i mnoge druge. Pandemija je bila *izgovor vlastima za kršenje prava*.

Postoje različite strategije koje organizacijama civilnog društva u različitim dijelovima svijeta sve više otežavaju djelovanje. One su posebno usmjerene protiv pojedinačnih aktivistkinja i aktivista koji su diskriminirani, kojima se prijeti, koji se progone, pa čak i ubijaju. S druge strane, postoji strategija stvaranja ambijenta u kojem organizacijama civilnog društva postaje sve teže da rade i djeluju u ovakvim okolnostima. Ona seže do zatvaranja nevladinih organizacija, čemu često svjedočimo. Tako je predsjednik Nikaragve Daniel Ortega naredio zatvaranje 25 nevladinih organizacija. Jedna od njih je i organizacija koja djeluje u partnerstvu sa „Brot für die Welt“.

³ <https://www.dw.com/bs/sve-manje-demokracije-u-svijetu/a-60857482>

⁴ U Izvještaju se jednostavno navodi: Manje od osam posto od 1,2 milijarde ljudi u Africi je krajem godine bilo potpuno vakcinisano, što je najniža stopa u svijetu i daleko ispod zacrtanog cilja Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) od 40 procenata.

Digitalna tehnologija je mač sa dvije oštrice

Jedna metoda koju koriste vladine i nevladine organizacije, a koja se pojavljuje u izvještaju Amnesty International-a i koju „Brot für die Welt“ potvrđuje iz prakse svojih partnerskih organizacija, je *sve veća upotreba digitalne tehnologije*. Taj razvoj opisuju kao „mač sa dvije oštrice“. Javne službe su digitalnu tehnologiju koristile na mnogo pozitivnih načina, ali „način na koji je koriste u smislu *uticaja na ljudska prava često je bio vrlo negativan* i često se odvijao tajno“. I u mnogim slučajevima vlade su također pokušavale isključiti i ometati internete koji *civilnom društvu omogućavaju da bolje komunicira i širi informacije*.

Godišnji izvještaj Amnesty International-a navodi više primjera za to: od najdužeg do sada Amnesty-ju poznatog isključivanja interneta, od 4. augusta 2019. do 5. februara 2021. godine u *Jamuu i Kašmiru*, preko *upotrebe software-a za prepoznavanje lica na protestima u Moskvi*, koji su vodili do hapšenja, pa do ekscesivne upotrebe špijunskog softvera Pegaz protiv novinara, opozicionara, aktivista za ljudska prava i aktivista za zaštitu životne sredine. Vidjelo se kako su vlasti taktički isključivale internet u vrlo osjetljivom trenutku kako bi spriječile ljude da dijele informacije o potencijalnim protestima i organizuju proteste protiv represije u zemlji. To nije slučajnost. To je pokušaj stavljanja flastera na usta civilnom društvu.

Internet je važan način da se *civilno društvo organizuje i mobiliše*. Istovremeno, u cijelom svijetu se može osjetiti da su se vlade i drugi akteri potpuno *digitalno unaprijedili* i da sada poduzimaju *vrlo snažne mjere protiv slobode na internetu - kroz cenzuru, gašenje internetskih usluga, kroz masovni nadzor*. Internet i posebno društveni mediji postali su prostor u kojem se izuzetno brzo širi mržnja, odnosno govor mržnje i nasilje. Građani Rusije su, uprkos represiji, izlazili na proteste protiv rata.

Izazovi demokratije

Pad životnog standarda i frustracija političkom elitom mogu dovesti do odbacivanja demokratskog društvenog modela. Međutim, ima tu još nešto, dublje. I u Njemačkoj su rađena istraživanja na ovu temu. Prema nedavno objavljenom reprezentativnom istraživanju Instituta Alensbah, trećina Nijemaca vjeruje da živi u „lažnoj demokratiji u kojoj se građani ništa ne pitaju“. S ovim se slaže 28 posto ljudi u zapadnoj Njemačkoj i čak 45 posto u istočnoj Njemačkoj. Stvari nisu ništa bolje ni u nekoliko razvijenih evropskih država: u Francuskoj je u januaru 2022. godine, čak 57 posto

stanovništva izrazilo uvjerenje da u njihovoj zemlji *demokratija ne funkcionira kako treba*, dok je u Velikoj Britaniji 34 posto ljudi reklo da se u političkim stvarima „apsolutno ništa ne pitaju“.

Ove ankete pokazuju *trend i nezadovoljstvo demokratijom*. Kada se pogleda dalje, izvan navedenih zemalja, može se vidjeti da se uvijek kritikuju iste stvari: nezadovoljstvo ličnim ekonomskim stanjem, uskraćivanje individualnih prava i *bijes na elite koje su potpuno izgubile kontakt sa stvarnošću u kojoj živi većina stanovnika*. Čini se da postoji velika razlika između onog šta traže građani koji protestuju i onoga šta rade i kako djeluju političke elite.

Britanski pisac Dejvid Gudhart u knjizi *Put negdje: Populistički revolt i budućnost politike* još 2017. godine je skrenuo pažnju na činjenicu da su sve učestaliji *sukobi* između tradicionalnih, ruralnih i urbanih dijelova društva. Prema mišljenju američkog politologa Frensis Fukujame, ništa nije bilo tako značajno za glasanje o Bregzitu i izbor Donalda Trampa kao *gustina naseljenosti*. Tamo gdje na velikim prostranstvima živi manje ljudi, veća je vjerovatnoća da će glasati za Bregzit i za Donalda Trampa nego u gusto naseljenim regionima i gradovima.

Fukujama je u knjizi *Identitet: kako gubitak dostojanstva ugrožava demokratiju* pokazao da gubitak ekonomske participacije (pad životnog standarda i nemogućnost napredovanja dok se mali dio društva bogati) vodi prvo do bijesa, odnosno nezadovoljstva, a potom i do *odbacivanja demokratskog modela društva*. Prema ovom mišljenju, za gubitak povjerenja u demokratiju *odgovorna je neoliberalna ideologija* koju su u protekle dvije decenije prihvatile mnoge demokratske vlade.

To svakako nije pogrešno, ali je površno jer nezadovoljstvo zbog lične ekonomske situacije nije povećalo samo bijes na demokratski sistem i volju da se prevaziđu njegove lažne ekonomske i ideološke premise, već i *radikalno odbacivanje moderne nauke*, njene racionalne osnove i rezultate koji čine osnovu savremenog društva. Zaključak da „ja sam u lošem finansijskom stanju“ vodi do „moja vlada se sastoji od lanca kriminalaca koji porobljava djecu širom svijeta“ u najmanju ruku nije potpuno ubjedljiv. Društvo se brzo mijenja, ali lideri i elite sporije reaguju na promjene.

Da bi se *demokratska kriza stavila pod kontrolu*, više nije dovoljno eliminisati ekonomske nejednakosti - važno je otkriti *zašto su* plemenske, nacionalističke, religiozno uljepšane teorije superiornosti, zavjere, hegemonije, dominacije, uspjele da zauzmu mjesto racionalnog, sekularnog, naučnog pogleda na svijet.

Zaključak koji se može izvući iz rezultata ovdje korištenih anketa nije samo *da se demokratija sve više odbacuje kao oblik države i vladavine*, već sa njom i cjelokupni savremeni pogled na svijet i

čovjeka. Negiranje demokratije je put za mržnju prema svijetu. To se neće dobro završiti⁵. Mnogo je onih koji su deklarativno za demokratiju, a rade za svoj lični interes. Ima i onih koji je svojim svjesnim radom kompromituju. Čini se da postoje i oni koji je kompromituju, a nisu toga svjesni. Površno ili formalno shvatanje demokratije i ljudskih prava je pogrešno. Demokratija ne bi trebala biti pokriće za ratove.

Slabljenje vladavine prava

Prema *Indeksu vladavine prava* već petu godinu zaredom pada vladavina prava u svijetu. To pokazuje stanje poštivanja načela pravne države, u pogledu osnovnih ljudskih prava. Od 2009. godine, indeks vašiingtonske nevladine organizacije *Svjetski projekt pravde* (*World Justice Project*) mjeri razvoj vladavine prava, na osnovu osam kriterija. Za ovogodišnji *Indeks vladavine prava* (*Rule of Law Index*) anketirano je više od 154.000 domaćinstava i 3.600 pravnih stručnjaka. Stručnjaci neprestano raspravljaju o tome šta je to pravna država. Složni su da se u pravnoj državi građani mogu osloniti na to da se važeći zakoni poštuju i primjenjuju jednako za sve ljude.

Danska, Norveška, Finska, Švedska i Holandija se ističu kao primjeri pravne države. One zauzimaju prvih pet mjesta na rang-listi vladavine prava. Njemačka je na šestom mjestu, jer nije dobila najbolje ocjene za transparentnost vladinog i administrativnog djelovanja. Između ostalog i zato što službe nisu dovoljno pristupačne novinarima. Unutar Evropske unije najslabije je ocijenjena Mađarska i nalazi se na 73. mjestu. Hrvatska je na 47, a Slovenija na 31. mjestu.

Među zemljama zapadnog Balkana, najbolje je plasirano Kosovo (57), a slijede Sjeverna Makedonija (63) i Bosna i Hercegovina (70). Srbija ima pad vladavine prava u odnosu na prošlu godinu i ove godine je na 83. mjestu od 140 rangiranih zemalja. Iza nje je u regiji samo Albanija koja je na 87. mjestu. Crna Gora se ne navodi na popisu.

Na samom dnu liste su: Haiti, Demokratska Republika Kongo, Afganistan, Kambodža i na posljednjem mjestu je Venecuela. U tim zemljama nisu dovoljno zaštićena osnovna prava, poput slobode izražavanja, a rad vlade nije pod adekvatnim društvenim nadzorom.

Mnogi se pitaju zašto vladavina prava slabi. Analiza *Svjetskog projekta pravde* pokazuje da je vladavina prava u šezdeset posto zemalja oslabila 2023. godine. To znači da *Indeks vladavine prava* na svjetskom nivou slabi već petu godinu zaredom. *Autoritarni trendovi* koji su prethodili pandemiji nastavili su potkopavati vladavinu prava. Kontrola vlada u svijetu slabi, a poštivanje

⁵ <https://www.dw.com/bs/zašto-je-demokratija-u-krizi/a-61501958>

ljudskih prava opada. To je trend koji nije dobar i teško se zaustavlja. Da bi se zaustavili društveni procesi i trendovi potrebno je više godina.

Mjere za borbu protiv pandemije, kao što su ograničavanje slobode kretanja i posebna ovlaštenja za vlade, od 2020. godine podrivali su vladavinu prava u mnogim zemljama širom svijeta. *Slabljenje vladavine prava je usporeno, ali je nastavljeno.* Prevazilazi se zdravstvena kriza, ali ne i kriza vladavine prava. Sada 4,4 milijarde ljudi živi u zemljama u kojima je vladavina prava slabija nego godinu dana ranije. Suština vladavine prava je načelo pravičnosti, dakle pravda i jednaka prava za sve. Poznato je da je manje pravedan svijet nestabilniji svijet ⁶. Gdje nema vladavine prava, društva su nesigurna i nestabilna, raste nestabilnost, nisu riješeni konflikti, fali razgovora, dijaloga, tolerancije, više razumijevanja...

Demokratija se ne dešava slučajno, mora se obnavljati sa svakom novom generacijom. Sve generacije se moraju boriti za demokratiju. Sitaucija je alarmantna po pitanju globalnog pada demokratskih institucija u svijetu i naglog jačanja autokratije, odnosno autokratskih sistema. Postala je izazov našeg vremena. Zemlje bi trebale da udvostruče napore na očuvanju i jačanju demokratije. Stvar je postala hitna. Podaci govore da idemo u pogrešnom pravcu i da nedostaje vizije, kako da se razvija i bolje funkcioniše demokratija. Umjesto na razvoj demokratije i bolji standard, veće penzije, pare budžetskih korisnika su otišle na naoružavanje država i finansiranje ratova.

Samit za demokratiju okuplja *svjetske lidere, civilno društvo i privatni sektor* da bi se usvojila agenda za obnovu demokratije i zajednički riješili najveći problemi sa kojima se demokratije suočavaju širom svijeta. Dvodnevni samit je dio Bajdenove (Joe Biden) agende za jačanje demokratije u svijetu u trenutku kada su naglo počeli jačati autokratski režimi. Ratovi u Ukrajini i Pojasu Gaze sve su to promijenili, pogotovo stradanja atnovništva Pojasa Gaze.

Za odbranu demokratije potrebni su odlučniji lideri

Ako se Evropa želi ponositi svojom demokratijom, to znači da snosi posebnu odgovornost za svoju odbranu, jer dugoročni napredak demokratije može se postići samo ako se svi glasovi čuju, uvažavaju i računaju, te ako se građani aktivno uključe u donošenje odluka. Izbori za Evropski parlament su odredili u kojem pravcu će ići Evropa narednih godina. Evropska demokratija suočava se s ozbiljnim prijetnjama iznutra i izvana. Politički komentatori upozoravaju da Evropi

⁶ <https://www.dw.com/hr/i-dalje-pada-vladavina-prava-u-svijetu/a-63562688>

trebaju ozbiljni i odlučni lideri spremni da prepoznaju i suoče se sa svim izazovima u Evropi i svijetu.

Uoči izbora za EU parlament, koji su održani krajem proljeća, *Carnegie Europe* je uradio analizu s vodećim političkim stručnjacima iz cijele Evrope o tome može li Evropa u ovim teškim i izazovnim vremenima odbraniti demokratiju i vrijednosti na kojima počiva. Osnovno je da Evropa može i treba braniti demokratiju, a da su pri tome dvije stvari ključne: Evropa ne smije biti sama i treba ići dalje od odbrane samo demokratije kakva postoji. Dakle, treba demokratiju dalje razvijati i širiti.

U napetom međunarodnom poretku, ključno je da je demokratija kao vladavina naroda, za i od strane naroda nešto čemu ljudi širom svijeta mogu da težite. Sloboda, pravda i blagostanje mogu se steći samo u demokratskom okruženju i ambijentu, koliko god ono nesavršeno bilo. Ne postoji ništa samo zapadnjačko, u cijelom konceptu. Potrebno je da međunarodna pravila, kao i domaća, poštuju svi, u velikim i malim zemljama, razvijenim, nerazvijenim zemljama u razvoju i tranziciji. To nam ukazuje na potrebu za obnovom i daljnjim razvojem, a ne formalnom odbranom demokratije, jer nisu samo autoritarna ovlaštenja ta koja prijete demokratijama, već i samozadovoljstvo političara i građana radom sistema, što je dodatno pojačano nemarnom upotrebom tehnologije od strane građana, uključujući društvene medije i društvene mreže.

Čelnici na svim nivoima trebaju težiti inoviranju političkog učešća, bilo putem organizovanja zajednice, lokalnog budžeta ili uključivanja građana u odlučivanje o javnoj politici i općenito u politici. Vlade moraju preispitati svoje pružanje usluga, svjesne da *će javna uprava u digitalnoj eri* morati biti drugačija od one u proteklih pola vijeka. Takva bi se obnova trebala zasnivati na pozitivnim demokratskim iskustvima u drugim dijelovima svijeta i učiti na njima, te učiti na dosadašnjim iskustvima i pozitivnim praksama.

Saradnja sa krajnjom desnicom bila bi pogrešna. Krzysztof Bledowski, profesor na Fakultetu za informacijske tehnologije i menadžment u poljskom gradu Rzeszowu, kaže da Evropa može odbraniti demokratiju, ali da postoje dvije dimenzije odgovora. *Prvo*, važni su brojevi. Krajnja desnica kontroliše između petine i trećine biračkog tijela u zemljama u kojim ekstremne stranke imaju šanse doći do političkih pozicija. Kako bi ih spriječili da formiraju vladajuće koalicije, ostatak demokratskog prostora mora se ujediniti u odbijanju dijeljenja vlasti. Primjer su izbori u Poljskoj gdje je krajnje desničarski Pravo i pravda (PiS) dobio većinu glasova, ali je uedinjena opozicija osvojila većinu nakon koordiniranog odbijanja saradnje s pobjednikom.

Druga dimenzija je odbrana demokratskog načina života. Evropa je naučila historijsku lekciju o cijeni demokratskog nazadovanja. Kolonijalizam, fašizam, nacizam i komunizam, sve su to negativna naslijeđa. Demokratske stranke ne smiju se umoriti od podsjećanja glasača na te opasnosti. Isto vrijedi i za tumačenje budućnosti. Nedemokratska Evropa mogla bi izgledati kao Ruska Federacija, Kina ili Iran. Peking i Moskva neće odustati od istraživanja slabosti u evropskom političkom pejzažu kako bi stekli uticaj i prestiž. Gotovo posvuda te slabe tačke nalaze se na krajnjem desnom dijelu političkog spektra. Stranke centra trebale bi nastaviti upirati prstom u očite veze, slabosti i probleme. Ken Godfrey, izvršni direktor Evropskog partnerstva za demokratiju kaže kako je aktuelna Evropska komisija poduzela brojne korake za odbranu demokratije u Evropi, posebno na internetu.

To je za pohvalu, iako mnoge od inicijativa – transparentnost političkog oglašavanja, evropski zakon o slobodi medija, finansiranje evropskih političkih stranaka – nisu bili na snazi prije izbora za Evropski parlament. Mehanizam uslovljavanja vladavine prava je bio značajan korak naprijed u evropskim pokušajima odbrane demokratije koja je sada dovedena u pitanje nedavnom odlukom o odmrzavanju sredstava zbog mađarskih ucjena finansiranjem odbrane Ukrajine. Sve ovo pokazuje da Evropa može preduzeti korake za odbranu demokratije, ali da političke i institucionalne stvarnosti često znače da dobre namjere nemaju uvijek željeni učinak.

Uvođenje reda u evropskim zemljama

Shada Islam, direktorica projekta *Novi horizonti*, kaže da Evropa može odbraniti svoju demokratiju, ali ne čini ono što je potrebno i dovoljno da se ona odbrani. Čelnici EU-a beskrajno brinu hoće li se Donald Trump vratiti u Bijelu kuću nakon izbora u SAD-u ove godine. Tu su i stalna upozorenja o opasnosti stranog uplitanja i vanjskih pokušaja destabilizacije evropskih demokratija. Međutim, postoji malo pokazatelja o tome koliko brzo *evropske demokratije slabe iznutra* i kako najbolje dovesti u red i urediti evropsku kuću. Impresivni odziv javnosti u Njemačkoj protiv plana Alternative za Njemačku (AfD) o „remigraciji“ jedna je pozitivna demonstracija da uspavani demokratski instinkt nekih čelnika EU-a može oživjeti. Pokazuje se da treba brže reagovati na savremene izazove, probleme i konflikte te brže ih rješavati.

Ono što nedostaje evropskom političkom spektru su čelnici ili lideri koji su otvoreni, glasni i iskreni u odbrani autentičnih evropskih vrijednosti demokratije i ljudskih prava, i koji su spremni ozbiljno se uhvatiti u koštac sa siromaštvom, nejednakošću, isključenošću i diskriminacijom,

problemima koji obične ljude praktično muče. Smanjenje političkog uticaja zapadnih demokratskih sila može biti zajednički cilj za brojne zemlje, ali potpirivanje regionalnih sukoba neće proizvesti „novi poredak“, ili stabilnost i prosperitet za narode.⁷ Potrebno je više mira, tolerancije, razumijevanja, dijaloga i saradnje, razgovora, konkretnih dogovora...

Gaza će odrediti budućnost demokratije

Odnos prema stradanju u ratu u Ukrajini, a pogotovu stradanju, zločinima i genocidu u Pojasu Gaze odredit će odnos savremenog svijeta prema demokratiji. Za sada je očigledno da mnogi kompromituju demokratiju. Mnogi kažu da imaju demokratiju, da štite ljudska prava, a u praksi postupaju suprotno – stvarnost, postupci i praksa ih demantuju. Sve ukazuje da živimo u svijetu u kome je došlo do očiglednog pada univerzalnih vrijednosti i pravnih normi zajedničkih cijelome čovječanstvu te da su zapadne demokratije, koje prolaze kroz krizu i čija su društva pogođena sve većim rasističkim i populističkim političkim izborima, jačanju desnice – počele su gubiti svoj kredibilitet i ugrožavati svoj politički model. To šteti njima, ostatku svijeta i najviše demokratiji. Jednostavno ugrožavaju demokratiju, mišljenje i odnos javnosti prema modelu koji je do sada bio najuspješniji. Dosada su građani imali najviše povjerenja u demokratiju u kojoj su imali i uživali slobodu, pravdu, jednakost i imali dobar standard i sigurnost...

Pozicija velike većine vlada zapadnih demokratija prema uništenju Pojasa Gaze i njenog naroda ostat će otvorena rana koju će biti teško zaliječiti za stotine miliona ljudi na svijetu. Zato će, nakon što se ratna mašinerija zaustavi, svi koji su zgroženi *dvostrukim standardima i demoniziranjem* Palestinaca, trebati ujediniti svoje snage i napore, gdje je to moguće, kako bi prevazišli postojeću podjelu u svijetu i promijenili svoj odnos prema ugroženom i napaćenom palestinskom narodu. Naknadnu pamet ili izvinjenje ne treba prihvatiti onim koji griješe neka im historija sudi.

Da bi se problemi savremenog svijeta bolje i kvalitetnije rješavali trebaju se pojaviti *novi građanski i politički pokreti*, mreže i savezi, koji će se udružiti i predstavljati *novi globalni diskurs* i boriti se protiv „nekažnjivosti moćnika“, diskriminacije žrtava ratova i masakra na osnovu pripadnosti i mjesta u kojem žive. Tada bi se mogao popraviti odnos političkih elita i građanstva, odnosno javnog mnijenja. Za sada moćne elite rade po svome i mnogo ne mare za stavove i proteste građana širom svijeta. Pred demokratskim svijetom je obaveza da zaustave sadizam, mržnju,

⁷ <https://balkans.aljazeera.net teme/2024/2/18/za-odbranu-demokratskih-vrijednosti-evropa-treba-ozbiljne-i-odlucne-lidere>

cinizam i ratove, te nastave sa demokratizacijom društva. Demokrati se moraju aktivno boriti za mir, toleranciju, dijalog i kulturniji odnos prema drugim narodima religijama i kulturama. Potreban je globalni mir i kulturnije djelovanje i saradnja. Važno je imati demokratske lidere koji će imati viziju kuda i kako treba da se razvije i kreće savremeni svijet. Čini se da su potrebni novi mladi lideri koji će realnije i odgovornije gledati na svijet i demokratski rješavati probleme i konflikte. Ovi sadašnji lideri svijeta, nešto se inate, grupišu i izgledaju kao da ih je pregazilo vrijeme.

Širenje demokratije

U savremenom svijetu demokratija je postala vrijednosno najpoželjniji oblik vladavine. Prema Entonu Gidensu uzroke popularnosti demokratije treba tražiti u onome što je većina autokratskih sistema propala i što se demokratija dokazala kao „najbolji“ politički sistem. To nije jedini razlog za popularnost demokratije.⁸ Ali pojavili su se neki novi autokratski i ratoborni sistemi, te pojedinci bez tolerancije i razumijevanja. Međutim, razloge ili slabljenje za popularnost demokratije treba tražiti u društvenim i ekonomskim promjenama u modernom društvu. Mnogi smatraju da je *tržišna privreda* koja dominira u modernom društvu jedan od značajnih faktora popularnosti demokratije. Tržišna privreda svojim principima slobodne trgovine, konkurencije i slobodne inicijative zahtijeva demokratski sistem odlučivanja i demokratski ambijent. *Drugi faktor* je globalizacija koja doprinosi sticanju znanja o pravima i načinu života u drugim zemljama. To dovodi do demokratskog osvješćivanja ljudi širom svijeta o pravima koje trebaju da imaju i uživaju. Ljudi u siromašnim, nerazvijenim i nedemokratskim državama ugledaju se u razvijene države, njihove demokratije i standarde. Globalizacija je ubrzala širenje ideje o demokratiji i ljudskim pravima van granica nacionalnih država i dovela do aktivnog učešća građanstva u različitim oblastima i dijelovima svijeta. *Treći uzrok* popularnosti demokratije je uticaj masovnih komunikacija, naročito televizije, interneta i pojave društvenih mreža. Slike o događajima u svijetu dostupne su u svako vrijeme svuda u svijetu. Pojavom novih televizijskih tehnologija, satelitske i kablovske televizije, društvenih mreža, države više nisu u stanju da kontrolišu šta njihovi građani gledaju, slušaju ili čitaju. Živimo u „otvorenom svijetu komunikacija“ u kojem su autoritarne vlade sve manje u stanju da kontrolišu protok informacija, ali mnoge to još uvijek pokušavaju, ograničavajući pristup internetu i društvenim mrežama, nastoje ih ograničiti, kontrolisati, kazniti ili zabraniti.

⁸ Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, 2005., str.432-433.

Paradoks demokratije

Sama po sebi demokratija predstavlja prednost. U 21. vijeku mnogo je konflikata, izazova, kriza i ratova. Na sve njih treba odgovoriti demokratski, dakle iskoristiti tu prednost koju demokratija pruža. Paradoks demokratije predstavlja pojavu sve veće popularnosti demokratije i istovremeno sve većeg razočarenja sa rezultatima demokratije. Demokratija svuda nailazi na poteškoće. Paradoks demokratije⁹ djeluje zbunjujuće, jer se demokratija širi po svijetu. Sa druge strane, u zemljama sa dugom demokratskom tradicijom javljaju se razočarenje demokratskim procesima. Sve je veći broj ljudi indiferentan ili nezadovoljan u odnosu na rad političkih stranaka rada vlada i lidera. Prema mišljenju Danijela Bela vlade nacionalnih država su „suviše male da bi se izborile sa velikim problemima“, kao što je uticaj globalne konkurencije na svjetskom tržištu, uništavanje životne sredine. Sa druge strane, vlade su postale „suviše velike da bi se uhvatile u koštac sa malim problemima pojedinih gradova ili oblasti“.¹⁰ Vlade pojedinih država slabo mogu uticati na velike multinacionalne kompanije i procese u njima.

Građani demokratskih država nemaju mnogo povjerenja u svoje izabrane predstavnike, jer odstupaju od onog što su zagovarali i obećavali prije izbora. Sve je više negativnog mišljenja prema politici i političarima. Sve je više cinizma prema političarima. Vremenom su i građani postali svjesni da i političari ne mogu mnogo da utiču na procese u globalnoj ekonomiji.

I pored svega i brojnih kritika, ljudi nisu izgubili volju za demokratiju. Mnoge ankete pokazuju da većina stanovnika demokratskih država navodi demokratiju kao najpogodniji i najbolji oblik vladavine. Demokratiju i ljudska prava pojedine države shvataju formalno i pogrešno. Neke države imaju samo *demokratsku fasadu* sa kojom se predstavljaju svijetu, a na unutrašnjem planu imaju mnogo problema poput diskriminacije manjina i pojedinaca. Pojedine demokratske države imaju još uvijek kolonije, što je anahronizam u modernom svijetu. Neke liče više na stroge pravne države, jer stalno discipliniraju i kažnjavaju svoje stanovnike. Nekim demokratija služi kao pokriće, a u stvarnosti imaju drugačije ciljeve i ambicije za dominaciju i nametanje svog modela, svog načina i stila života... Nema perfektne demokratije ili idealne demokratije. Svakoj se može naći neka slabost ili nedostatak, uputiti kritika kako bi se popravila, bila bolja i uspješnija. Problem je što elite i lideri ne prihvataju ni dobronamjerne kritike, već rade po svome.

⁹ Radoš Radivojević, *Sociologija tehnike, Fakultet tehničkih nauka, (2. izd.) Novi Sad, 2015., str.134-135.*

¹⁰ Entoni Gidens, n.dj., str. 434-435.

Internet predstavlja moćno sredstvo demokratizacije, čiji uticaj prelazi nacionalne i kulturne granice između država. Internet je olakšao protok informacija i ideja po svijetu. Sve više ljudi pristupa internetu i smatraju ga dijelom svog života. Autokratske vlade širenje interneta smatraju prijetnjom svojoj vladavini.¹¹ Pojedine države poduzimaju mjere da spriječe svojim stanovnicima da imaju otvoreni pristup internetu: Rusija, Kina, Indija, Bjelorusija, Iran... Promjene u oblasti širenja ili slabljenja demokratije snažno utiču na promjene u državama širom svijeta.

Kultura demokratije

Zemlje koje nemaju jaku tradiciju demokratske vladavine većine, uvođenje slobodnih izbora rijetko je bilo dovoljno da se ostvari prelaz iz diktature u demokratiju, sve dok se ne ostvari i šira promjena političke kulture i postepena izgradnja ustanova i institucija demokratske vlasti. Razvijanje demokratskog procesa i stvaranje demokratskog ambijenta traje dugo. Ima raznih primjera, kao što su Francuska u doba revolucije ili današnja Uganda i Iran, gdje zemlje mogu održati demokratiju samo u ograničenom obliku dok se ne izvrše šire kulturne promjene koje omogućuju stvarnu vladavinu većine i vladavinu prava. Novi primjer je Izrael bez demokratije i humanizma koji se hvali da je demokratsko društvo a u stvari je aparthejd. Jedan od ključnih vidova kulture demokratije jeste saradnja opozicije. Kulturni prelaz je posebno teško ostvariti u zemljama gdje je uobičajeno da se vlast mijenja nasilnim putem, revolucijama, pučevima, prevratima... Saradnja opozicije znači da se u demokratiji različite strane zalažu za iste osnovne demokratske vrijednosti. Kako se politički suparnici ne slažu, trebaju prihvatati jedan drugoga i biti svjesni legitimne i važne uloge koju igraju politički protivnici. Osnovna pravila društva moraju pomagati i podsticati toleranciju i uljudnost u javnim raspravama i diskusijama. U demokratskom društvu gubitnici prihvataju odluku glasača na izborima i mirno prenose vlast na pobjednike na izborima. Gubitnici su sigurni da neće izgubiti život ni slobodu, već da će i dalje učestvovati u javnom i političkom životu kao opozicija u svojoj sredini. Opozicija ne mora odobravati politiku vlade, ali treba poštivati legitimnost države, demokratski proces i vladavinu prava.

Da bi se neki sistem mogao zvati demokratskim u državi, svaki građanin mora imati ista prava i slobode (sve dok tuđa prava i slobode ne prekrši). Te slobode podrazumijevaju slobodu vjeroispovijesti, nacionalnog i etničkog opredjeljenja, upotrebe jezika, slobodu medija i štampe, slobodu građana da se okupljaju i razmjenjuju mišljenja ili ispoljavaju svoj stav i drugo... Svaki

¹¹ Radoš Radivojević, *n.dj.*, str.135.

punoljetni građanin treba imati pravo na glas i da bira svog predstavnika u parlamentu ili vladi, odnosno na svim nivoima vlasti. On to radi na izborima koji moraju biti *redovni* (svakih četiri ili šest godina), *tajni* (mogućnost da glasa u tajnosti) i *korektni*. Također, takvo društvo mora podržavati svaki oblik pluralizma (politički, ekonomski, socijalni, kulturni). To znači da država mora imati više političkih stranaka i interesnih grupa (grupe za pritisak) i da građani slobodno mogu pristupati njima ili osnovati svoje, kako bi aktivno učestvovali u političkom životu svoje zajednice. *Održiva demokratija* traži odgovarajuću političku i opću kulturu, a to zahtijeva društvenu strukturu koja odgovara takvoj kulturi. Odgovarajući uslovi mogu se naći u području kulture, a ne društvene strukture ili ekonomskog razvoja, jer se tipične demokratije malo razlikuju od drugih uređenja u odnosu na društvenu strukturu. Npr. mnogi smatraju da se Amerika mogla razviti u liberalnu demokratiju još 1830-ih jer je njena kultura odgovarala ideji demokratije, a socijalna struktura takvoj kulturi: egalitarizam i liberalni stavovi spojeni s protestantizmom u koje su se mladi socijalizirali, a imigranti prihvatili. Tome je odgovarala vrijednost moralnog susdržavanja, što je propagirala religija i „duh zakona“ koji je zagovarao jednakost.

Brzina kojom se društvo demokratizuje zavisi od demokratske tradicije i prethodne kulture društva. Demokratska kultura je *miješana kultura* u kojoj se nalaze izmiješani različiti i suprotstavljeni elementi. Liberalni i participativni elementi uvijek igraju važnu ulogu i traže usklađivanje s drugim normama i praksama. *Demokratska politička kultura* zasniva se na *općoj političkoj kulturi* koju karakteriše: visok nivo društvenog povjerenja, nastojanje da se djeluje kooperativno i konstruktivno sa drugim. Demokratska politička kultura zasnovana je na razvijenom obliku društvenog povezivanja ili asocijacija, građanskog, odnosno civilnog društva i nevladinih organizacija. Demokratska kultura i struktura počivaju na konkretnim segmentima (norme i praksa manjih, lokalnih zajednica i entiteta usklađeni su sa normama i praksom centralnih vlasti, naročito onih malih entiteta koji su važni za političku socijalizaciju građana odakle se biraju političari i političke vođe). To se odnosi na stalan proces demokratizacije društvenog života; društvo je škola demokratskog vođenja i upravljanja, jer bez toga nema prave demokratizacije i demokratije.

Tiranija većine

Tiranija većine znači donošenje većinskih odluka na štetu manjine, jer u nekim državama ustav određuje reprezentativnu a ne participativnu demokratiju. Bez obzira da li u nekoj državi građani imaju dosta široko pravo glasa, vladavina većine može dovesti i do tzv. *tiranije većine*. Ovo znači da postoji mogućnost da, u demokratskom sistemu, većina građana da autoritet zastupnicima, vijećnicima, parlamentarcima, koji bi zastupali mišljenje te većine građana i možda radili protiv manjine. Ovo potkopava mišljenje da demokratija predstavlja sve ljude. Na primjer, teorijski je moguće da u liberalnoj demokratiji većina građana izabere predstavnike koji bi odlučili da neku manjinu (religijsku, etničku, jezičku i druge) diskriminiraju (direktno ili indirektno). U svakom društvu postoji mnoštvo interesa i različitih društvenih grupa. Još od XVIII vijeka u političkoj teoriji se razmatrala uloga manjina u društvu. Otvoreno je pitanje tiranije većine koje je razmatrano još kod Aristotela, obnovljeno kod Medisona, Tokvila, Mila i drugih. Prava političkih, ideoloških i religijskih manjina tretirana su najčešće kao korekcija načela vladavine većine. To je pokušaj da se koriguje vladajuća većina.

Predlagači demokratije, na nekoliko načina, pokušavaju da ovu tvrdnju opovrgnu. Oni tvrde da u mogim demokratskim zemljama postoji ustav koji štiti građane i manjine od tiranije većine. Ustav može prepoznati da li je neka mjera, koja je provedena kroz zakonodavstvo i izvršnu vlast, ustavna ili protivustavna, i ako je protivustavna ona prvo mora proći kroz nezavisno sudstvo da bi bila prihvaćena (dok sudstvo, kao nezavisno, može vidjeti da li je ta mjera neustavna i poništiti je). Još jedan argument je važan, jer i pored rizika, većinska vlast je najpoželjniji sistem, i da je *tiranija većine*, ako postoji, značajno poboljšanje i mnogo bolja od *tiranije manjine*. U praksi, historija je puna primjera gdje je vladajuća manjina potčinjavala i tlačila većinu (koja nije imala pravo glasa), ali i primjere gdje je društvo potčinjavalo i tlačilo manjinu (koja je imala pravo glasa). Jedan od *zaključaka* koji možemo vidjeti iz historije je taj da pravo glasa ne mora značiti odbranu od ugnjetavanja ili tlačenja, ali da je bolje imati pravo glasa nego ga nemati nikako.

Postoje primjeri gdje je većina radila protiv želja manjine u vezi važnih pitanja. Mnogi smatraju da je zabrana nošenja religijskih simbola u javnim školama povreda ljudskih prava u Francuskoj, ili nekim drugim državama. U Sjedinjenim Američkim Državama distribucija pornografije postaje ilegalna ako krši *društvene standarde* o dostojanstvu. Grupe koje se bore protiv abortusa su okarakterisale nerođenu djecu kao ugnjetavanu, nemoćnu manjinu bez prava glasa? Većina često stavlja veće poreze bogatoj manjini. Korisnici droga se često vide kao manjina koja je tlačena od

većine. U raznim državama sredina često pobornike legalizacije droge ignoriše ili ih etiketira. Društveno tretiranje homoseksualaca je u ovom kontekstu različito je tretirano u mnogim državama. U Sjevernoj Irskoj katolici se predstavljaju kao manjina koja je terorizirana od protestantske većine. Grčki filozof Sokrat, je osuđen na smrt jer je bio bezbožan i protivio se vladajućoj demokratiji. Kroz cijelu historiju manjine su bile u podređenom položaju u odnosu na vladajuću većinu.

Neki teoretičari se protive korištenju pojma *tiranija većine* za društva 21. vijeka ili ranije. Oni tvrde da je malo zemalja ranije, uključujući demokratije, imalo u svojoj osnovi pravo glasa za sve. Međutim, drugi smatraju da je termin pogodan, jer opisuje stanje koje se može dogoditi u društvu sa pravom glasa, čak i ako to društvo ne čini čitavu populaciju države.

Demokrati bolje rješavaju pitanje manjina. Manjine žele da se čuje njihov glas. Pored toga žele da kažu šta misle o svom položaju, statusu i svojim pravima. BiH ima 17 nacionalnih manjina. Demokratska društva trebaju razvijati poseban senzibilitet prema manjinama i više uvažavati kulturne razlike. Nije dobro ako velike demokratske države nameću ostalim državama svoju demokratiju ili svoj model demokratije. Niko ne voli nametanje i to im postaje odbojno.

Demokratija u 21. vijeku

Od demokratije se očekivalo mnogo više. Izrečene su brojne kritike iz raznih oblasti. Sve se više pokazuje da vlasti sve više zadiru u život pojedinaca i sve oblasti društva. Od snažne podrške mnogi su doživjeli razočarenje zato što sve manje utiču na odluke svojih vlada. Očekivanja od demokratije su bila velika, ali stvarnost je bila sasvim drugačija. Savremena demokratija ima mnogo problema, slabosti, teškoća, i jačanje desnice.¹² Poremećaj su donijeli ratovi. Međutim, u stvarnosti nema prave alternative demokratiji. Svijet uživo gleda genocid koji se događa u Pojasu Gaze. To je prosto nevjerovatno, jer taj rat i stradanje Palestinaca demokratski svijet ne može da zaustavi. Zato je demokratija ugrožena. Demokrati trebaju da imaju jednak odnos prema svim građanima bez obzira na jezik, boju kože, vjeru, porijeklo, kulturu kojoj pripadaju... U ovom odnosu ne smije biti dvostrukih standarda. Tu se ne smije pogriješiti, jer se može izgubiti u očima savremenog svijeta. Ko to izgubi, može formalno dobiti bitke i ratove, ali dugoročno gubi mnogo više. Teško je promijeniti sliku u očima ljudi i naroda, jer se gubi povjerenje. Sadašnji lideri i političke i ekonomske elite bi to trebale znati i postignuti ugled i imidž u svijetu čuvati.

¹² Faruk,Kozić, *Humanistička baština, demokratija i judska prava*, Meligrafprint, Zenica, 2019., str.198-217.

U svakom slučaju važno je da se priča o demokratiji i ljudskim pravima, humanosti, prijateljstvu, hrabrosti i toleranciji održi u ovakvim nestabilnim vremenima. Neki koriste od ranije izraz „zla vremena“ u kojim bi trebala da dođe do izražaja etika i moralno postupanje u svim životnim situacijama. Mnogo je izazova na koje treba odgovoriti demokratski.

Zaključak

Kritičari su odavno počeli da ukazuju na probleme demokratije. Jedni govore o problemima u pojedinim državama ili demokratijama, ukazivali su na slabosti, probleme teškoće i krizu. I ranije su mnogi izražavali svoju sumnju, rezerve, skepsu i davali razne kritike. I pored toga, demokratija živi i i dalje opstaje. Demokratija nadživljava svoje kritičare, a kao najbolji sistem, opstaje i postoji vijekovima. Sve kritike treba dobronamjerno analizirati i najbolje prihvatiti a njene institucije inovirati, modernizirati i dograđivati. Rješenja postoje u stalnoj modernizaciji i demokratizaciji društva, zalaganju za ljudska prava i slobode, dostojanstvo svih, izgradnji i jačanju demokratskih institucija, slobodi medija, vladavini prava, jačanju pravne države, borbi protiv korupcije i nepotizma, civilnog društva, aktivne i odgovorne uloge demokratskog građanstva.

Literatura

1. Gidens Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, 2005.
2. Held David, *Modeli demokratije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
3. Kozić, Faruk, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, Meligrafprint, Zenica, 2011.
4. Kozić, Faruk, *Humanistička baština, demokratija i ljudska prava*, Meligrafprint, Zenica, 2019.
5. Kozić, Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, Meligrafprint, Zenica, 2018.
6. Radivojević, Radoš, *Sociologija tehnike*, Fakultet tehničkih nauka, (2. izd.) Novi Sad, 2015.,
7. *Uvod u ljudska prava*, (urednici: Enver Đuliman i Gunnar M. Karlsen), Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2003.
8. Spahić Omer, *U čast Gazi*, Dialogos, Tuzla, 2024.

Internet-adrese

1. <https://www.dw.com/bs/avganistan-kraj-sna-o-izvozu-demokratije/a-58119412> (01.07.2021)
2. <https://www.dw.com/bs/sve-manje-demokracije-u-svijetu/a-60857482> (23.02.2022.)
3. <https://www.dw.com/bs/zašto-je-demokratija-u-krizi/a-61501958> (18.04.2022)
4. <https://www.dw.com/hr/i-dalje-pada-vladavina-prava-u-svijetu/a-63562688> (26.10.2022.)

DEMOCRACY IN CRISIS

Abstract

Democracy as an ideal or a political system inspires people to make a better system than the one they have. Democracy is a higher quality system than other autocratic and less democratic systems and regimes. People aspire to a better, more advanced and modern system, they dream of a better system in which they will live easier and have more democracy and freedom, and have a better standard and better living conditions, being able to move and travel freely. It is human to seek and strive for a better system and relations in which people will eradicate discrimination, achieve a better standard, more work, equal opportunities, achieve the rule of law, have and enjoy more and more freedom... Contemporary events in the world show that democracy is in crisis. Democrats have a big challenge to fix that situation...

Keywords: *democracy, paradox of democracy, tyranny of the majority, crisis of democracy*